

A magyar diaszpóra anyaországa

A [Magyar Diaszpóra Tanács](#) (MDT) idei, 2015. december 2-án immár ötödik alkalommal tartott ülésének apropójából írt gyorselemzés célja, a magyar diaszpóra-közösségek anyaországi támogatáspolitikájának ismertetése: előzményeinek, intézményrendszerének és konkrét programjainak bemutatása és értelmezése.

A világ különböző pontján fellelhető, kisebb-nagyobb lélekszámú magyar közösségek kialakulásának okai Magyarország modernkori fejlődéstörténetében keresendők. A XX. század folyamán bekövetkezett határváltoztatások (elsősorban a trianoni békeszerződésben rögzített új államhatárok), valamint a Kárpát-medence térségét sújtó háborúk, egymást követő politikai rezsimváltások és gazdasági válságok által kiváltott emigrációs hullámok következtében több millió magyar ember került Magyarország határain kívülre, kisebbségi vagy bevándorló státusba. Ők és leszármazottaik – a külhoni magyarok – közösségi szinten, az őket körülvevő társadalmi környezet hatásainak függvényében több-kevesebb sikerrel megőrizték nemzeti identitásukat, generációról generációra átadva a kulturális másság és az etnikai határok fenntartásának igényét. Ezek a közösségek mára nagy múltú és kiterjedt intézményrendszerrel rendelkeznek.

A [fogalmi keretek](#) tisztázása végett, diaszpórának hívjuk azokat a 1) földrajzilag széttagolt migrációs eredetű makro-közösségeket, melyek 2) az őket körülvevő társadalomba integrálódtak, de nem teljesen asszimilálódtak, és 3) szimbolikus vagy objektív kapcsolatban állnak más területeken élő, de azonos származásúnak vélt rokon közösségekkel, valós vagy elképzelt óhazájukkal vagy anyaországukkal. Ennek az általános definíciónak a kiegészítéseként fontos megjegyezni, hogy a migrációs eredet – mint a diaszpóra alapkritériuma – elsősorban nem a tényleges, tehát a személyesen átélt migrációt jelenti, hanem az elvándorlás eseményének kollektív tudatban való megjelenését, szimbolikus, közösségformáló erejét.

Tudományos szempontból az őshonos (autochton) és migrációs eredetű (allochton) közösségtípusok éles megkülönböztetése vitatott, hiszen gyakran az őshonosnak titulált közösségek maguk is kiszorítottak korábbi lakosokat élőhelyükről. Ennek ellenére – mint azt látni fogjuk – a jelenkori magyar kormány (a szomszédos országokban domináns nemzetpolitikáktól eltérően) a határváltoztatások következtében létrejött –

tömbben vagy szórványban élő – külföldi magyar kisebbségek és az elvándorlás következtében kialakult magyar diaszpóra-közösségek támogatásának kérdését külön kezeli. A következőkben ez utóbbi, migrációs eredetű magyar diaszpóra-közösségeknek a kialakulásáról, valamint a feléjük irányuló anyaországi támogatáspolitikákról lesz szó.

A magyar diaszpóra kialakulásának rövid története

Külföldi támogatásokkal kapcsolatos témák elemzésénél elsősorban az érintett közösségek lélekszámának kérdése merül fel. A magyar diaszpóra számszerű meghatározását azonban több tényező is megnehezíti. Egyrészt a magyar emigránsokat befogadó országok nagy hányadában (kiváltképp az Újvilágban) a népszámlálási adatok felvételénél nem számolnak az etnikai-nemzeti hovatartozással. E tekintetben csak a születési helyet és az állampolgárságot veszik figyelembe. Ilyen feltételek mellett az emigráns magyarok leszármazottai sehol sincsenek magyarként feltüntetve, annak ellenére, hogy sokan közülük büszkén vállalják magyar identitásukat. Másrészt arról sincsenek pontos adataink, hogy a XX. századi emigrációs hullámokkal hány magyar ember hagyta el a Kárpát-medencét. Ennek is több oka van. Egyrészt az első világháborút megelőző, a történeti Magyarország egyes régióinak teljes elnéptelenedését eredményező, főképp földnélküli parasztokból álló emigrációs hullámok etnikailag vegyesek voltak. Másrészt a két világháború között a Kárpát-medencéből elvándorolt magyarok túlnyomó többsége az Osztrák-Magyar Monarchia szomszédos utódállamaiból származott, tehát más ország állampolgáraként hagyta el szülőföldjét.

A magyar diaszpóra-közösségek XX. századi fejlődéstörténetében nagy törést jelentett a második világháború alatt és az azt követő időszakban kialakult felekezeti és politikai szegregáció. Míg a magyar ajkú zsidó egyesületek a náci Magyarország emlékéből elhatárolódva a kelet-európai askenázi közösségek felé orientálódtak, addig a katolikus magyarok a zsidó emigrációról tudomást sem véve, nemzeti emigrációnak kiáltották ki magukat. E felekezeti szétválást tovább súlyosbította a politikai hovatartozás kérdése, mely 1945 után meghatározóvá vált.

Az ebben az időben kialakult megosztottság jelei ugyan még ma is fellelhetők a magyar diaszpóra-közösségek életében, napjainkra ezek a konfliktusok konszolidálódtak. Egyre több olyan, a helyi magyar közösséget integráló új diaszpóra-szervezet jött létre,

melynek elsődleges célja a régebben működő szervezetek tagjainak egyesítése, függetlenül azok hitvallásától és politikai nézeteitől. Az említett szervezeteken kívül, a magyar nyelv és kultúra ápolását, tanítását, valamint a közösségi élet erősítését segítik a diaszpórában működő magyar nyelvű médiumok, hétvégi iskolák, magyar egyházak és cserkészegyletek is. Ezeket az intézményeket hivatottak összefogni az olyan hazai és nemzetközi ernyőszervezetek, mint az 1938-ban alapított [Magyarok Világszövetsége](#) (MVSZ), az 1950-ben megalakult [Külföldi Magyar Cserkészszövetség](#) (MCSSZ), az 1976 óta működő [Magyar Emberi Jogok Alapítvány](#) (HHRF) és a már említett, 2011-óta évente Budapesten ülésező MDT.

A jelenkori (1989-es rendszerváltást, illetve a 2004-es EU-csatlakozást követően kialakult) magyar emigrációs hullámokat több szempontból is érdemes külön kezelni az eddigiektől. Egyrészt az elvándorlást kiváltó okok miatt: a jelenkorban nem erőszakos vagy kényszerű elvándorlásról – politikai, vallási üldöztetésről vagy az éhínség, nyomor elől való menekülésről –, hanem önkéntes, elsősorban gazdasági emigrációról beszélhetünk. Másrészt az újonnan kivándorlókról még nem tudhatjuk: diaszpórává válnak-e, vagy idővel az őket körülvevő társadalomba asszimilálódnak, esetleg továbbvándorolnak vagy hazaköltöznek?

Magyarország mint anyaország a XXI. században

A nemzeti kérdés – azaz az állam területi és a nemzet elképzelt határainak nem egybeeséséből fakadó problémakör – az 1989-es rendszerváltást követően (újra) a magyar társadalompolitikai élet központi kérdésévé vált. A westernizációs modernizáció mellett szükségessé vált Magyarország anyaország státusának helyreállítása az új társadalmi, politikai és gazdasági feltételek között. Az anyaország-státus felvállalása egyértelműen megjelent az 1989-es Alkotmány ([1949. évi XX. törvény módosítása](#)) 6. paragrafusának 3. bekezdésében: „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.” Az anyaország-státus ilyen formájú kinyilvánítása nem egyedülálló, sőt, a kelet-közép-európai régióban általánosnak mondható. A román, a szlovén, a horvát, az ukrán és a lengyel alkotmány is tartalmaz hasonló, a külhoni etnonacionális rokonközösségekre vonatkozó alkotmányos kinyilatkoztatásokat. Az államhatárokkal szétválasztott kultúrnemzet koncepciójára alapozott anyaországi

felelősségvállalás azonban sok vitát és fejtörést okozott, úgy a hazai, mint a nemzetközi porondon. A vélemények megoszlanak annak tekintetben, hogy pontosan milyen nemzetpolitikával kell és lehet eleget tenni a határon kívüli nemzetrészek sorsáért vállalt felelősségnek.

Magyarország esetében kezdetben a bilaterális szerződések bizonyultak optimális megoldásnak. Az 1990-es években a magyar kormány a környező államokkal való jó szomszédtság és együttműködés céljából [kétoldalú szerződéseket](#) kötött. Ezekben külön kihangsúlyozták a nemzeti kisebbségek jogainak védelmét. Mindenközben (a Horn-kormány idején) a határon túli magyar szervezetek és a magyar kormány közötti kapcsolattartás és egyeztetés érdekében létrejöttek az ún. „magyar-magyar csúcstalálkozók”. Ezek intézményesítéseként és kibővítéseként 1999-ben megalakult a [Magyar Állandó Értekezlet](#) (MÁÉRT). Öt évvel később, 2004 szeptemberében (a MÁÉRT kiegészítéseként) létrejött egy újabb tanácsadó testület, a [Kárpát-medencei Magyar Képviselek Fóruma](#) (KMKF), melynek jelentősége megnőtt a MÁÉRT 2004 és 2010 közötti hat éves szüneteltetése alatt. Mindemellett, az anyaországi támogatások törvényi alkalmazásának és érvényesítésének céljából 2001-ben (az első Orbán-kormány idején) az Országgyűlés elfogadta a szomszédos országokban élő magyarok számára kedvezményeket nyújtó, ún. státustörvényt ([2001. évi LXII. törvény](#)).

Mint az ezekből az anyaországi intézkedésekből is kitűnik, az 1989-es rendszerváltást követően kialakult magyarországi nemzetpolitikák elsősorban a határváltoztatások következtében létrejött, szomszédos országokban élő, ún. őshonos magyar kisebbségi közösségek támogatására irányultak. A 2010-es kormányváltást követően ez lényegesen megváltozott. Mára Magyarország diaszpóra-közösségek felé irányuló támogatáspolitikája kiterjedtté és sokrétűvé vált. A következőkben három szinten vesszük azt górcső alá: 1) a törvényhozás szintjén; 2) a döntéshozó testületek és egyeztető fórumok szintjén; valamint 3) a konkrét programok és támogatások szintjén.

Törvényhozás

2010-ben (a második Orbán-kormány első évében), mintegy a státustörvényben megfogalmazott nemzetegyesítési törekvések folytatásaként az Országgyűlés elfogadta az ún. kettős állampolgárságról szóló törvényt ([2010. évi XLIV. törvény](#)), mely jogszabályi keretek között lehetővé tette a külföldi magyarok számára a magyar

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

NPKI | NEMZETPOLITIKAI
KUTATÓINTÉZET

állampolgárság felvételének egyszerűsített eljárását. “[...] kedvezményesen honosítható az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője magyar állampolgár volt vagy valószínűsíti magyarországi származását, és magyar nyelvtudását igazolja” – olvasható a törvény 2. paragrafusának 2. bekezdésében. A 2011. január 1-jétől hatályban lévő törvény adta lehetőséggel élve eddig több, mint 770 ezren adták le az állampolgársági kérelmet, és 740 ezren tették le az állampolgársági esküt. A 2011-ben elfogadott országgyűlési képviselők választásáról szóló törvény ([2011. évi CCIII. törvény](#)) a külföldi magyar állampolgároknak szavazati jogot is adott. A törvényalkotók értelmezésében ezek a jogszabályok lehetővé teszik, hogy a külföldi magyarok – úgy a szomszédos országokban élők, mint a Kárpát-medencén kívül, diaszpórában élők – a magyar politikai közösség részévé váljanak. Itt fontos megjegyezni, hogy a nemzetegyesítésnek ez a formája szintén nem egyedülálló és nem is új keletű Kelet-Közép-Európában. A környező országok többségében léteznek [hasonló törvények](#).

Az egyszerűsített honosítás intézményesítésén és a szavazati jog kiterjesztésén túl, az elmúlt öt évben több olyan törvény is született Magyarországon, melyekben kihangsúlyozódik az egységes (kulturális)nemzet ideája alatt fogant anyaországi felelősségvállalás eszméje. Így, a nemzeti összetartozás melletti tanúságtételről szóló törvény ([2010. évi XLV. törvény](#)) 6. paragrafusában: „A Magyar Köztársaság Országgyűlése kinyilvánítja, hogy a több állam fennhatósága alá vetett magyarság minden tagja és közössége része az egységes magyar nemzetnek, melynek államhatárok feletti összetartozása valóság, s egyúttal a magyarok személyes és közösségi önazonosságának meghatározó eleme.” És a 2011-ben elfogadott [Alaptörvény D\)](#) cikkében: „Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.”

Döntéshozó testületek és egyeztető fórumok

A külföldi magyarok támogatásával kapcsolatos – nemzetpolitikai – döntések egyrészt a Magyar Országgyűlésben, másrészt a magyar-magyar fórumokon születnek. Az előbbi

tekintetében jelentős változást hozott a 2010 után kialakított, ún. csúcsminisztériumi rendszer. Ennek keretében a külhoni magyarok kérdésének ügye ugyanolyan rangra emelkedett, mint bármely más ágazati politika. Az erre vonatkozó feladatok elvégzéséért a Nemzetpolitikai Államtitkárság a felelős intézmény (mely 2010 és 2014 között a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium, majd annak megszűnését követően, 2014-től a Miniszterelnökség alá tartozik). A külhoni támogatási rendszer egységes és centralizált működtetése érdekében 2010-ben, a Szülőföld Alap általános jogutódjaként (a [2010. évi CLXXXII. törvény](#) értelmében) létrejött egy új állami pénzalap: a négytagú bizottságból álló Bethlen Gábor Alap. Pénzeszközeinek kezelését a [Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.](#) végzi. A magyar-magyar egyeztető fórumokat illetően létrejöttek olyan új szinterek, melyek kifejezetten a diaszpórával való kapcsolattartást erősítik. A migrációs eredetű, szétszórtságban élő magyar közösségek ügyeivel foglalkoztak ugyan ezelőtt is (kiváltképp a MÁÉRT, a KMKF és az MVSZ magyarországi ülésein), kifejezetten az ő támogatásukra fórumok és programok 2010 előtt még nem jöttek létre.

2011 októberében kezdte meg működését a [Nemzeti Regiszter](#). Ennek az online platformnak az elsődleges célja a külhoni magyarok közvetlen megszólítása, valamint a világban elszórtan élő magyar diaszpóra-közösségek saját programjainak és híreinek azonnali közlése. Még ugyanebben az évben, a MÁÉRT mintájára és azzal szoros együttműködésben megalakult az MDT. Az évente ülésező offline fórum elsődleges célja, hogy teret adjon a magyar diaszpóra szervezetek vezetőinek egymás közötti, valamint a magyar kormánnyal folytatott párbeszédére és tapasztalatcseréjére.

Az eddig ismertett döntéshozó testületek és egyeztető fórumok mellett említést érdemel még a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) 1996-ban létrehozott [Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága](#) (a tudományos szférából), valamint a 2011-ben alapított [Nemzeti Összetartozás Bizottsága](#) (a politikai szférából). Ezek az intézmények szintén foglalkoznak magyar diaszpórát érintő kérdésekkel.

Programok és támogatások

2011 novemberében a MÁÉRT tízedik ülésén elfogadtak ugyan egy, a külhoni támogatáspolitikára vonatkozó keretdokumentumot ([Magyar Nemzetpolitika – A nemzetpolitikai stratégia kerete](#)) a magyar diaszpóra-közösségek anyaországi támogatásának nincsen konkrét stratégiája. Ennek ellenére, az ebből a célból létrehozott

új fórumok és programok – azok egymásra épülő, strukturált megjelenése miatt – együttesen az anyaország diaszpóra felé történő nyitásának stratégiába illő lépéseiként értelmezhetők.

Az MDT 2011. november 17-én kelt Alapító Nyilatkozata kijelenti, hogy „A diaszpórában élő magyarságnak – húsz évvel a rendszerváltoztatás után – végre kellő figyelmet kell kapnia a nemzetpolitikában. A nemzeti ügyek kormánya elkötelezett aziránt, hogy az új Alaptörvényben az egységes magyar nemzetre megfogalmazott felelősségviselést a diaszpóra tekintetében is megvalósítsa.” Ennek érdekében a Nemzetpolitikai Államtitkárság létrehozta a [Kőrösi Csoma Sándor Program](#)ot, mely a szétszórtságban élő külföldi magyarok identitásának, nyelvi és kulturális ismereteinek ápolását, valamint Magyarországgal való kapcsolatainak erősítését szolgálja. A Program keretében az első, 2013. évben ötven, majd az azt követő években száz ösztöndíjast választottak ki, hogy hat, illetve kilenc hónapos kiküldetés alatt segítse a magyar diaszpóra-szervezetek közösségépítő munkáját a világ különböző országaiban. Az MDT második, 2012. október 8-án tartott ülésén elfogadta a [Julianus Program](#) elindítását, melynek célja a világban elszórtan található magyar örökségek (magyar vonatkozású épületek, műalkotások, emlékművek, emléktáblák, utcák, könyvtárak, levéltárak és múzeumok) kataszterének megalkotása és széleskörű ismertetése. A folyamatosan bővülő kataszter egy, a Nemzeti Regiszter weboldalán elérhető, könnyen kezelhető online világtérképen jelenik meg. Az MDT harmadik, 2013. november 6-án tartott ülésén elfogadta a [Mikes Kelemen Program](#) létrehozását, melynek elsődleges célja a magyar diaszpóra könyvtári örökségének rendezett összegyűjtése, Magyarországra szállíttatása, és későbbi méltó felhasználása. A Nemzetpolitikai Államtitkárság és az Országos Széchényi Könyvtár szervezésében 2014. január 1-jén elindított Program keretében három kontinens (Észak-Amerika, Dél-Amerika és Ausztrália) hét országának tizenhárom gyűjtőpontjára eddig 100 m³ könyvtári anyag érkezett.

Az MDT idei, ötödik ülésének zárónyilatkozatában a Tanács tagjai üdvözlik az egyszerűsített honosítás intézményét és a fentebb ismertetett programokat. Ezen kívül bekerült a dokumentumba egy új tudásközpont (az Emigrációs és Diaszpóra Központ) létrehozásának, valamint a [ReConnect Hungary – Magyar Birthright Program](#) támogatása, és a diaszpórában működő magyar egyházak nemzeti identitás megőrzésében vállalt szerepének elismerése is. Mindemellett, a jelenlévő diaszpóra-

szervezetek képviselői részéről megfogalmazott kérések és javaslatok között szerepelt, a Mikes Kelemen Program Nyugat-Európára való kibővítése, valamint a [Határtalanul!](#) program (melynek keretében 2010 óta magyarországi iskolák tanulói az állam támogatásával osztálykiránduláson vesznek részt a szomszédos országok magyarlakta területein) kiterjesztése az egész diaszpórára.

A Nemzetpolitikai Államtitkárság Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. által finanszírozott programjain kívül más magyarországi intézmények is nyújtanak támogatást a diaszpórában élők számára. Ezek közül kiemelt jelentőségűek: a [Balassi Intézet](#) – Emberi Erőforrások Minisztériumával közösen – meghirdetett tanulmányi ösztöndíj programjai, valamint az MTA által 2009 óta működtetett [Lendület Program](#), melynek célja többek között a sikeres fiatal kutatók elvándorlásának visszaszorítása, és a nemzetközileg kimagasló teljesítményű kutatók külföldről történő hazahívása.

Befejezésképpen, a diaszpóra anyaországi támogatásának tekintetében az autochton/allochton megkülönböztetés kérdésénél is fontosabb annak tudatosítása, hogy a világban szétszórtan élő magyar közösségek helyzetének mindegyike egyedi. A feljük irányuló segítségnyújtás nem lehet sikeres az ő saját lokális kultúrájuk és többes kötődéseik figyelembevételével. Fontos továbbá annak ismerete is, hogy az érintett közösségek miként viszonyulnak, hogyan értelmezik az anyaországi segítségnyújtás gesztusát és gyakorlatait. A külföldi magyar érdekképviseletekkel, szervezetekkel és pártokkal való kapcsolat megteremtése és fenntartása az olyan fórumok keretében, mint amilyen a MÁÉRT és az MDT jó gyakorlatoknak bizonyulnak ezen a téren. Mindemelllett a magyarországi nemzetpolitika célirányos fejlesztéséhez és a külföldi támogatások sikeres kivitelezéséhez elengedhetetlen az érintett közösségek mélyebbre ható, átfogó ismerete: a kisebbségi és a diaszpóra lét hétköznapi megnyilvánulásainak és helyi igényeinek, szükségének feltérképezése. Ezen ismeretek összegyűjtése, rendszerezése és strukturált közzététele az erre hivatott kutatók és tudományos szakemberek feladata.